

رودکی سرآمد شاعران فارسی

اصغر اسمعیلی تازه‌کندی*

و یک مربی و بقیه نویسندگان (۵ نفر) فارغ‌التحصیلان کارشناسی ارشد و دکتری و مدرس دانشگاه بوده‌اند.

نگاهی به بسامد موضوعی و محتوایی مقالات برای دریافت تمرکز اندیشه‌های پژوهشی استادان ادبیات فارسی در حوزه رودکی‌پژوهی نکات زیر را بر ما روشن می‌کند و سهم هریک از حیطه‌های موضوعی را به شرح زیر آشکار می‌نماید:

۱. مقالات نوشته‌شده در حوزه کلیات و کتابشناسی رودکی، ۶ مقاله (۱۸٪) از مجموعه.

۲. مقالات در موضوع اعتقادات در شعر رودکی (خدا، مرگ، پدیدارشناسی، تأثیر قرآن و...)، ۵ مقاله (۱۵٪).

۳. معانی و بیان و بلاغت شعر رودکی، ۶ مقاله (۱۸٪).

۴. بررسی مضامین مختلف شعر رودکی، ۵ مقاله (۱۵٪).

۵. تحقیق درباره قالبی از قوالب شعری شاعر (مانند قصیده مادر می، تغزل و...)، ۴ مقاله (۱۳٪).

۶. زبان‌شناسی آثار رودکی، ۳ مقاله (۹٪).

۷. پژوهش‌های تطبیقی و مقایسه‌ای، ۲ مقاله (۶٪).

۸. طنز و روان‌شناسی، هر کدام ۱ مقاله (۳٪).

پراکندگی مقالات مجموعه رودکی، سرآمد شاعران، نشان می‌دهد که استادان و نگارندگان مقالات در درجه اول به صورت مشترک به مسائل کلیات و کتاب‌شناسی شاعر و مسائل معانی و بیان و بلاغت شعری شاعر، هر کدام با ۶ مقاله و ۱۸٪ از کل مجموعه، و در درجه آخر به روان‌شناسی و طنز رودکی با ۱ مقاله و ۳٪ از کل مجموعه توجه داشته‌اند.

اعتقادات و مضامین مختلف شعر هر یک با ۵ مقاله ۱۵٪ به صورت مشترک در جایگاه دوم قرار گرفته است و بررسی قالب‌های شعری در رتبه بعدی قرار دارد. زبان‌شناسی و دستور رودکی در مرتبه چهارم و پژوهش‌های تطبیقی و مقایسه‌ای در مرتبه پنجم قرار گرفته است. موضوعاتی مانند عروض و وزن شعر رودکی در این مجموعه مغفول مانده است. نکته دیگر اینکه ضرورت پژوهش‌های تطبیقی و زبان‌شناسی در این حوزه بیشتر نمود دارد.

با این توضیح، به بررسی جزئی‌تر این مجموعه می‌پردازیم:

۱. شش مقاله از ۳۳ مقاله در موضوع کلیات و کتاب‌شناسی رودکی است. از جمله مقالات این گروه، «نفسی و رودکی» است که

* رودکی، سرآمد شاعران فارسی (مجموعه مقالات)

* به کوشش دکتر منوچهر اکبری

* چاپ اول، تهران: خانه کتاب ۱۳۸۷

کتاب رودکی، سرآمد شاعران فارسی، مجموعه مقالاتی است که به کوشش دکتر منوچهر اکبری، استاد زبان و ادبیات فارسی دانشگاه تهران، به مناسبت یک هزار و صد و پنجاهمین سالگرد تولد رودکی منتشر شده است. این اثر را خانه کتاب در شمارگان ۱۰۰۰ نسخه به جامعه علمی و ادبی عرضه کرده است. چنان‌که در مقدمه کتاب آمده است: «این مجموعه مقالات... رودکی و شعر او را در حوزه‌ها و زمینه‌ها و از زوایای گوناگون در بوته بررسی و نقد و تحلیل قرار داده و بیش از سی تن از اصحاب فضل و دانش و به ویژه اعضای هیئت علمی دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی کشور در خلق آن همکاری داشته‌اند».

این کتاب ۳۳ مقاله تحقیقی از استادان زبان و ادب فارسی را در بر دارد که ۸ نفر از آنان در مرتبه استادی، ۸ نفر دانشیار، ۱۳ استادیار

به نقد و بررسی کتاب محیط زندگی و احوال و اشعار رودکی از سعید نفیسی پرداخته که تأثیر فراوانی بر رودکی‌شناسی داشته است.

مؤلف مقاله «نگرش به رودکی در دایرةالمعارف‌های جهان» نیز به بررسی احوال و آثار و حضور رودکی در ۱۹ دایرةالمعارف خارجی پرداخته و به نقش و حضور مؤثر آن تیره‌چشم شاعر روشن‌بین در دانشنامه‌نگاری جهان اشاره کرده است.

از دیگر مقالات ارزشمند این دسته، «گزیده کتابشناسی رودکی» است که در آن به کتاب‌های مستقل ایرانی، بخشی از کتاب‌های ایرانی، کتاب‌های مستقل خارجی، بخشی از کتاب‌های خارجی، مقاله‌های مستقل ایرانی، مقاله‌های مستقل خارجی، ترجمه‌ها، تذکره‌ها، پایان‌نامه‌ها، رودکی‌شناسان ایرانی و رودکی‌شناسان خارجی پرداخته شده است. این مقاله با دیدی جامع‌نگر، آثار رودکی‌پژوهی را شناسانده و از مقالات ارزشمند مجموعه است.

«روایت منظوم رودکی از کیله و دمنه» به بررسی پیشینه کیله و دمنه و اشاراتی که در آثار مختلف به کیله و دمنه منظوم رودکی شده، پرداخته و شیوه‌های بیانی رودکی در نظم کیله و دمنه را بر اساس ابیات بازمانده تحلیل کرده است.

آخرین مقاله از این گروه به بررسی سهم تاجیکان در رودکی‌شناسی و معرفی رودکی‌شناسان قرن نوزدهم و بیستم تاجیکستان اختصاص دارد. صدرالدین عینی، عبدالغنی میرزایف، شریف‌جان حسین‌زاده، خالق میرزازاده، کمال‌الدین عینی، عبدالسلام دهاتی، محمد وفا بقایف، سیروس بهرام، میخائیل زند، ساتم اولوغ‌زاده، عبدالرحمان طاهرجان‌اف، رسول هادی‌زاده، میرزا ملااحمد، عبدالمنان نصرالدینوف، محمدجان شکوری، اعلاخان افصح‌زاده، عبدالشکور عبدالستار، از جمله رودکی‌پژوهان تاجیکستان هستند که در این مقاله معرفی شده و در مجموع ۶۸ رودکی‌شناس و رودکی‌پژوه تاجیک در این نوشته شناسانده شده‌اند.

۲. گروه دوم مقالات به بررسی الهیات و اعتقادات در شعر رودکی اختصاص دارد. در این دسته چهار مقاله جای می‌گیرد.

نخستین مقاله از این گروه به موضوع «خدا در شعر رودکی» پرداخته و مؤلف با دیدگاه کلامی، به اشاره رودکی به خدا و اسما و صفات او پرداخته و موضوعاتی از قبیل وجوب شکر منعم، اسماءالله، خداشناسی عاشقانه، خدا و جهان و خدا و انسان را از منظر استاد شاعران مورد تجزیه و تحلیل قرار داده است.

دیگر مقاله این گروه به موضوع «مرگ» اختصاص دارد. نگارنده در این نوشته به نگاه خوشباشی و لذتگرایانه رودکی که موجب بی‌توجهی او به مرگ و یادآوری دوران خوش جوانی و دروغ بر نعمت‌های گذشته اشاره‌ای کرده و با این توضیح، نگاه رودکی به مرگ را متأثر از اندیشه‌های زروانی در ایران آن روزگار دانسته است. پدیدارشناسی، موضوع دیگری است که مؤلف مقاله «مقایسه و بررسی شعر رودکی و سعدی از دیدگاه پدیدارشناسی» به آن پرداخته است و شناختی تازه از این دو شاعر را باز می‌نمایاند.

«تأثیر قرآن کریم بر شعر رودکی»، مقاله دیگری از این گروه

است که در آن به بررسی ۲۵ مورد از اثرپذیری‌های رودکی از قرآن کریم پرداخته شده است.

۳. گروه سوم از مضامین مورد علاقه نویسندگان مقالات رودکی، موضوع بلاغت در شعر رودکی است، که حاوی شش مقاله و ۱۸٪ از مجموعه را به خود اختصاص داده و بیشترین کانون توجه مطالعات رودکی‌پژوهی بوده است. نقد بلاغی آثار رودکی جایگاه عمده‌ای در مجموعه مقالات رودکی، سرآمد شاعران دارد و نگارندگان مقالات، مسائل بلاغی مختلف، از جمله تشبیه، استعاره و دیگر صور خیال را در شعر رودکی کاوش کرده‌اند. در مقاله «پرسش و سؤال در شعر رودکی، به بررسی جنبه و لحن پرسشی، استفاده از قید یا صفت یا کلمه پرسشی و ادات پرسش و استفاده رودکی از این صنعت برای اثرگذاری کلام و حسن ادای آن توجه شده است.

جلوه‌های تصویرگری رودکی از طریق تشبیه و استعاره نیز به این صورت در مقاله منعکس شده که استفاده از تشبیه بیشتر است و شاعران پس از رودکی در تصویرگری‌های خود از گنجینه تشبیهات او بهره‌ها برده‌اند. بررسی جمله‌های مجازی در شعر رودکی نیز موضوع نوشته دیگری شده که در آن بلاغت از این منظر بررسی شده است.

در برخی از مقالات دیگر، از جمله «طبیعتگرایی» و «حسن ثانی و مضامین شعری» نیز گرچه موضوع اصلی بلاغت نیست، ولی بررسی بلاغی نیز مورد توجه بوده است.

۴. گروه چهارم مقالات را می‌توان مجموعه مقالاتی دانست که به مضامین شعری شاعر پرداخته‌اند. پنج مقاله با موضوع اصلی در این گروه جای می‌گیرد.

در مقاله «رودکی و چرخ بازیگر»، نویسنده به نگاه منصفانه و بخردانه رودکی به جهان پرداخته و نگرش شاعر به دنیا را محصول نوعی «رنالیسیم» و واقع‌گرایی می‌داند که در آن غم و شادی، تنم و گرفتاری و برخورداری و فقر، توأمان دانسته شده و تصویر واقع‌گرایانه‌ای از این دوگانه‌هاست که باید آنها را با هم پذیرفت. نگارنده همچنین در این مقاله به تمثیل‌های گوناگون رودکی از دنیا اشاره کرده است.

در مقاله «بنمایه‌های جاودان شعر رودکی» به بررسی عناوین اشعار که در گزیده‌ها و مجموعه اشعار رودکی آمده پرداخته شده است و به واژه‌هایی از این شاعر که در لغتنامه‌ها آمده، اشاره و بدین ترتیب شعر رودکی پستوانه بسیاری از لغات فارسی دانسته شده است.

در «اغراض شعر رودکی» مضامینی چون مدیحه، مرثیه، حکمت و اندرز، اشعار وضعی، عشق و تحلیل و بررسی شده است. طبیعتگرایی، از مضامین عمده شعر این شاعر است که مقاله‌ای در این مجموعه به این موضوع اختصاص یافته و نگارنده با آوردن جداولی فراوان از گل‌ها و درختان، پرندگان و حیوانات، عناصر و اجزای طبیعت و فصول و ماه‌ها، کانون توجه بودن طبیعت از منظر

رودکی را تحلیل کرده است.

توجه به مضامین به صورتی در این مجموعه نمود یافته که «رمز و راز جاودانگی» شاعر به مسئله «موضوعات شعری» وی و «ابداع» مربوط دانسته شده است.

۵. تحقیق در قالب‌های شعری نیز از آن جهت که رودکی آغازگر برخی از این قالب‌ها به شمار می‌رود، مورد توجه نویسندگان مقالات بوده و چهار مقاله از مجموعه مقالات به این موضوع اختصاص دارد.

در مقاله «تأملی در رباعیات منسوب به رودکی»، به بررسی ۲۲ رباعی متناسب به شاعر پرداخته شده و با توجه به زبان، سبک و محتوا، فقط چند رباعی از رباعی‌های موجود در دیوان از رودکی دانسته شده است.

استقبال شاعران قدیم و معاصر از قصیده «بوی جوی مولیان» نیز طی مقاله‌ای بررسی شده است. «قصیده مادر می» نیز از دیگر قصایدی است که در جایگاه کهن‌ترین قصیده مدحی کامل موجود در زبان فارسی دری، از منظر بلاغی و محتوایی و زبانی بررسی شده است.

۶. نقد زبان‌شناسی نیز در تعدادی از مقالات این مجموعه مورد نظر بوده و ۳ مقاله در این موضوع است که جا دارد مقالات بیشتری با رویکرد زبان‌شناسی تألیف شود.

با دقت در واژگان فرهنگ‌ها، درمی‌یابیم که ردّ پای واژگان مورد استفاده رودکی، در بسیاری از فرهنگ‌ها دیده می‌شود و مؤلف مقاله «واژه‌های فرهنگ‌ساز اشعار رودکی» با مینا قرار دادن شرفنامه منبری، به برجسته کردن و شناساندن برخی از این واژه‌ها پرداخته است.

معیارساز بودن شعر رودکی نیز با میراث عظیم به‌جای گذاشته از خود و اثرگذاری بر شاعران و سخنوران پس از خود و همچنین فرهنگ‌ساز بودن واژگان رودکی، در نوشته‌ای تحلیل شده و مقاله دیگری از این مجموعه نیز به بررسی ویژگی‌های دستوری شاعر پرداخته است.

۷. دو مقاله از این مجموعه با گرایش تطبیقی و مقایسه‌ای نوشته شده‌اند؛ در مقاله «نگاه دو شاعر به پیری، موضوع «پیری» از دیدگاه رودکی و وردزورث مطابقت یافته و در این تطبیق، بیشتر قصیده «مرا بسود و فروریخت هرچه دندان بود/ نبود دندان، لا، بل چراغ تابان بود» از رودکی با اشعاری از ویلیام وردزورث مقایسه شده است.

اثرگذاری شاعر تیره‌چشم روشن‌بین بر شاعران دیگر نیز محبوبیت و مقبولیت وی را در میان شاعران و گویندگان دیگر نشان می‌دهد و این اثرگذاری، هم در لفظ و هم در محتوا دیده می‌شود و در «رودکی و سخنوران دیگر» این مجموعه بررسی شده است.

۸. بررسی طنز در شعر رودکی و روان‌شناسی نشاط هر کدام،

در یک مقاله از این مجموعه بررسی شده است.

کتاب با طرح جلدی زیبا و صفحه‌آرایی مناسب چاپ شده، اما برخی غلط‌های تایپی نیز به آن راه یافته است، که از آن جمله‌اند:

۱. ص ۳۶۸، س ۱۶ «آقق‌اولی» به جای «آق‌اولی».
۲. ص ۳۶۸، س ۱۹ «اسماعیلی حاکمی» به جای «اسماعیل حاکمی».

۳. ص ۳۳۴، س ۴ «هرسول» به جای «هوسرل».
۴. ص ۳۲۴، س ۳ «تصدید» به جای «تصدیر».
۵. ص ۳۲۴، س ۶ «لف و نثر» به جای «لف و نشر».
۶. ص ۳۲۷، س ۷ «الرحمن بدوی» به جای «عبدالرحمن بدوی».

۷. ص ۲۶۰، س ۲۱ «عبرةالناظرین» به جای «عبرةالناظرین».

و برخی از اشکالات ویرایشی که از آن جمله است:
۱. در صفحه ۳۰۲، منبع شماره ۲۱ اثری است که در ایران چاپ شده و در واقع فرهنگ انگلیسی به فارسی است که نوشتن آن به صورت لاتین مرسوم نیست.

۲. در صفحه ۲۸۰، در منبع شماره ۴ چینش اجزای کتاب‌شناسی با بقیه هماهنگ نیست و سال نشر در جای خود نیامده و نام اثر ایتالیک/ ایرانیک نشده است.

۳. از صفحه ۲۵۷ تا ۲۶۸ در سرصفحه عنوان مقاله «بنمایه‌های جاویدان شعر رودکی» به اشتباه «نقش رودکی در معیارسازی زبان رسی» درج شده است.

پی‌نوشت:

* عضو هیئت علمی بنیاد دانشنامه بزرگ فارسی.